

Podiceps grisegena

(Bodd., 1783)

Perkoz rdzawoszyi

Rząd: perkozy, rodzina: perkozy

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny gatunek lęgowy.

Opis gatunku

Ptaka wielkości krzyżówki, o długości ciała 40–50 cm, rozpiętości skrzydeł 77–85 cm, masie ciała 0,8–0,9 kg. Ptaki dorosłe mają czarny wierzch głowy, białawe policzki i żółtą nasadę dzioba oraz czarniawy grzbiet. W upierzeniu godowym samce i samice mają charakterystyczną, rdzawoczerwoną szyję, która w upierzeniu spoczynkowym jest szara. Osobniki młodociane łatwo rozpoznać po białym policzku z dwoma ciemnymi, podłużnymi paskami i bladordzawej szyi. Zarówno ptaki dorosłe, jak i noszące szatę młodocianą mają czarne oczy. Samce i samice są ubarwione jednakowo, lecz samice są nieco mniejsze. Perkoz rdzawoszyi wydaje dość specyficzne głosy przypominające kwiczenie, chrząkanie lub gdakanie.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W upierzeniu godowym praktycznie jest nie do pomylenia z innymi gatunkami – rdzawą szyję ma też perkoz rogaty *Podiceps auritus* (A007), ale u tego gatunku bok głowy jest czarny ze złotą smugą biegnącą od dzioba do potylicy, a oczy są czerwone.

W upierzeniu spoczynkowym istnieje możliwość pomyłki z perkozem dwuczubym *Podiceps cristatus* (A005), lecz ten ostatni ma czysto białą szyję, a oczy otoczone białymi piórami (u perkoza rdzawoszyiego oczy otaczają czarne pióra).

Biologia

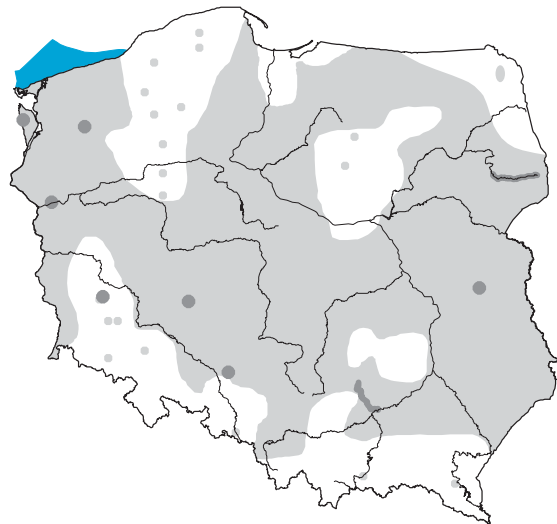
Tryb życia

Gatunek o aktywności dziennej, ale podczas wędrówki leci głównie nocą. Na lęgowisku widywany jest pojedynczo lub w parach i grupach rodzinnych, podczas wędrówek i na zimowiskach widywany zarówno pojedynczo lub w małych stadach, jak i w dużych, luźnych zgrupowaniach, liczących czasami setki osobników.

W okresie lęgowym jest terytorialny – nawet ptaki gniazdujące w luźnych koloniach budują gniazda w odległości kilkunastu metrów od siebie.

Lęgi

Gatunek monogamiczny, dojrzałość płciową uzyskuje w wieku 2–3 lat, choć już roczne ptaki tworzą pary i zajmują terytoria. Okres lęgowy trwa od kwietnia do sierpnia.

Gniazdo stanowi płaski, pływający kopiec, o średnicy do 45 cm, a wysokości do 50 cm, wystający zaledwie 3–4 cm nad powierzchnię lustra wody, zbudowany z gnijących liści roślin wodnych, umieszczony najczęściej wśród wynurzonej roślinności wodnej, zwykle na płytkiej wodzie, o głębokości 40–70 cm, lecz czasami na wodzie głębszej (do 150 cm). Gniazdo umiejscowione jest zwykle na skraju trzcin lub pałki, ale też we wnętrzu luźnych łąnów szuwarów, czasami w zatopionych krzakach wierzb, a nawet niemal zupełnie odkryte, np. wśród rdestu lub grzybieńczyka. Jeden lęg w roku (wyjątkowo dwa), samica składa 2–6 (zwykle 4–5) lekko owalnych, białych (z bladozielonkawym odcieniem) jaj. Najwcześniejsze lęgi spotyka się już w drugiej połowie kwietnia. Wysiadywanie trwa 21–23 dni (podczas chłodnej pogody nawet 27 dni). W trakcie wysiadywania kolor jaj zmienia się na skutek kontaktu z gnijącą roślinnością na brudnobrązowy. Po stracie jaj w początkowym okresie sezonu lęgowego, perkoz rdzawoszyi czasami ponownie przystępuje do rozrodu.

Pisklęta po wykluciu są często noszone na grzbiecie rodziców. Usamodzielniają się po 8–10 tygodniach i samodzielnie podejmują wędrówkę jesienną na zimowiska.

Wędrowki

Wędruje głównie nocą, rzadziej o świcie, bądź o zmierzchu. Wiosną (połowa marca – przełom kwietnia i maja) obserwowany jest rzadko, zazwyczaj pojedynczo, w parach bądź w niewielkich stadach. Podczas wędrowki jesiennej (przełom lipca i sierpnia – połowa listopada) spotykany jest częściej i w większych stadach (do 200 ptaków).

Zimowanie

Zimowiska populacji europejskiej zlokalizowane są w zachodniej części Bałtyku oraz na Morzach Północnym, Śródziemnym i Czarnym. Znaczna część ptaków zimuje na śródlądowych wodach Europy – Środkowej, Zachodniej i Południowej. Bardzo nielicznie zimuje w Europie Wschodniej.

W Polsce na śródlądziu i we wschodniej części wybrzeża Bałtyku zimują pojedyncze osobniki, zaś na wybrzeżu pomorskim przebywa zimą do 200 ptaków.

Pokarm

W okresie lęgowym (wiosna i lato) zjada głównie wodne bezkręgowce, jak larwy ważek i chrząszczy (m.in. pływaka żółtobrzeżka i kałużnicy), zaś drobne ryby stanowią podstawę pożywienia podczas wędrowek i na zimowisku. Zjada także niewielkie ilości roślin wodnych (ramienice, rdestnice). Na uwagę zasługuje osobliwy zwyczaj połykania piór, notowany także u innych gatunków perkozów.

Występowanie**Siedlisko**

Siedliskiem perkoza rdzawoszyjego w Polsce (i Europie Środkowej) są akweny na terenach nizinnych i wyżynnych. Preferuje stosunkowo nieduże (do 3 ha) i płytkie (do 2 m głębokości) zbiorniki, z dobrze rozwiniętą roślinnością wynurzoną, ale równocześnie z obecnością otwartej wody. Zasiedla również starorzecza i torfianki, a także tak nietypowe akweny, jak osadniki i wyrobiska w sąsiedztwie siedzib ludzkich.

W sezonie pozalęgowym, poza wodami śródlądowymi bogatymi w drobne ryby, zasiedla przybrzeżne wody morskie.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)

1160 Duże płytkie zatoki

3150 Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenia geograficzne

W Europie występuje podgatunek *P. g. grisegena* zasiedlający większość środkowej i wschodniej oraz częściowo północnej i południowo-wschodniej części kontynentu – gniazduje od Uralu po Szwecję, Holandię, Niemcy, Austrię, Bośnię, Macedonię i Bułgarię oraz Krym. Od końca lat 70. pojedyncze pary gnieździły się w Szkocji, Francji, Belgii i Słowenii. Podga-

tunek ten gnieździ się również w zachodniej i środkowo-zachodniej Azji. Zimowiska zlokalizowane są w zachodniej części Bałtyku oraz na Morzu Północnym, Śródziemnym, Czarnym, Kaspijskim i Jeziorze Aralskim. Znaczna część ptaków zimuje na śródlądowych wodach Europy. Inny podgatunek gniazduje na wschodzie Syberii, w Mandżurii, północnej Japonii, w zachodniej Kanadzie i północno-zachodniej części USA; jego zimowiska rozciągają się od południowej Japonii i Korei przez Aleuty do Kalifornii, a także na wschodnich wybrzeżach USA do Florydy na południu.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce gniazduje we wszystkich regionach, szczególnie licznie na Pomorzu Szczecińskim, Śląsku, Mazowszu, w Wielkopolsce, w Małopolsce i na Lubelszczyźnie. Sporadycznie występuje w północno-wschodniej części Pomorza Zachodniego, na Suwalszczyźnie oraz w Sudetach i Karpatach. Najwyżej położone stanowiska lęgowe zlokalizowane są na Podhalu (610 m n.p.m.), u podnóża Karkonoszy (350 m n.p.m.) i niedaleko Sanoka (340 m n.p.m.). Nieliczny jest na Pojezierzu Mazurskim, zaś w delcie Wisły nie gnieździ się poza jez. Drużno. Nieliczne pary gniazdują na peryferiach osiedli ludzkich, nawet w obrębie dużych miast (Warszawa, Poznań, Bytom).

Zimowanie perkoza rdzawoszyjego w kraju jest słabo zaznaczone. W ostatnich sezonach zimowych był notowany nieco liczniej na śródlądziu. Zimuje też w znacznych ilościach na Zatoce Pomorskiej, już poza naszymi wodami terytorialnymi oraz wzdłuż pomorskiego wybrzeża Bałtyku.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni

BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

W Polsce na obszarach chronionych występuje niewielka część krajowej populacji lęgowej (10–20 %). Stosunkowo licznie perkoz rdzawoszyi występuje na terenie PN Ujścia Warty oraz Biebrzańskiego, Narwiańskiego i Poleskiego, a także w PK Dolina Baryczy.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji lęgowej perkoza rdzawoszyjego szacowana jest na 31 000–140 000 p. Najlicz-

niej gniazduje w Rosji (10 000–100 000 p.), na Ukrainie (7000–12 000 p.) i w Finlandii (5000–7000 p.).

Liczebność zimujących ptaków, na podstawie liczebności populacji lęgowej, oceniana jest na około 90 000–140 000 os. Część z nich zimuje w północno-zachodniej Europie, część natomiast w basenie Morza Śródziemnego i Morza Czarnego. W Europie liczebność gatunku jest stabilna, a na zachodzie kontynentu zaznacza się zjawisko rozszerzania się arealu.

O zmianach liczebności zachodzących w populacji lęgowej perkoza rdzawoszyjego na obecnym terytorium Polski brak szczegółowych informacji. Charakterystyczne dla gatunku jest niestate zajmowanie stanowisk: zanikanie lokalnych populacji oraz kolonizowanie nowych akwenów.

W sprzyjających okolicznościach, np. podczas długo utrzymujących się wylewów rzek, gatunek może lokalnie mocno zwiększać liczebność, gniazdując w nietypowych siedliskach, np. na zalanych łąkach (np. dolina Odry przy ujściu Stobrawy, dolina Warty koło Konina). Znane są zmiany liczebności, jakim podlegały lokalne populacje w niektórych regionach w drugiej połowie XX w. I tak np. na terenie obecnego PN Ujście Warty w 1978 r. do lęgów przystąpiło 160 p., w latach 1979 i 1987–1988 nie więcej niż 30 p. a w latach 1995–1997 do 60 p.; na Stawach Przygodzickich na początku lat 80. gniazdowało 23–28 p., w 1991, 1992 i 1993 odpowiednio 35, 70 i 135 p., ale w ostatnich latach stwierdzono wyraźne zmniejszenie się liczebności; na zb. Jeziorsko w 1989 r. gniazdowały 3 p., w latach 1990–1991 30–39 p., a w latach 1993–1996 zaledwie 1–6 p.; na Stawach Milickich w latach 1982–1984 gnieździło się odpowiednio 242, 230 i 198 p., a w latach 1992–1994 tylko 147, 139 i 120 p. Liczebność polskiej populacji lęgowej na przełomie XX i XXI w. oszacowana jest na 2000–3000 p., z czego na Śląsku występuje ok. 520–660 p., na Mazowszu i południowym Podlasiu ok. 520 p., w Wielkopolsce co najmniej 350 p., w Małopolsce do 330 p. i na Lubelszczyźnie do 150 p. W latach 1990 i 2000. perkoz rdzawoszyji występował najliczniej w następujących ostojach ptaków: Dolina Baryczy (wraz ze Stawami Przygodzickimi 270 p. w 1993), Jezioro Świdwie (40–70 p. w latach 1991–1997), Ostoja Ińska (50–60 p. w 2002), Ujście Warty (28–60 p. w latach 1995–1997), Dolina Górnej Narwi (do 60 p. w latach 1988–1994), Dolina Tyśmienicy (poniżej 40 p. w latach 1990–1995), Dolina Nidy (20–25 p. w 1997), Stawy Przemkowskie (12–21 p. w latach 1997–1998), Jezioro Turawskie (do 21 p. w 1991).

Największe liczebności zimujących perkozów rdzawoszyich znane są z pomorskiego wybrzeża Bałtyku (do 200 os.) oraz z obszaru Zatoki Pomorskiej (poza naszymi wodami terytorialnymi, do 1275 ptaków).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- osuszanie mokradel i bagien;
- likwidacja starorzeczy;

- intensyfikacja gospodarki stawowej prowadząca do likwidacji roślinności wynurzanej;
- wiosenne wypalanie suchej roślinności (bezprawne);
- aktywne prześladowanie ze strony użytkowników stawów rybnych i jezior;
- stosowanie stawnych sieci rybackich w miejscach zimowych koncentracji;
- realizacja planów rozbudowy farm elektrowni wiatrowych na obszarze płytkiego morza;
- dla ptaków zimujących na Bałtyku zagrożeniem jest zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami (zaraza oliwna) stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych;
- opracować i wdrożyć zasady przyjaznego ptakom pozyskiwania trzciny na zbiornikach wodnych;
- podjąć budowę płytkich, zarośniętych zbiorników wodnych w ramach programu małej retencji. W Parnowie na Pomorzu Zachodnim w 1976 r. zalano śródpolne obniżenie, tworząc niewielki zbiornik retencyjny. W latach 1983–1988 gniazdowało tam 8–12 par tego gatunku;
- podjąć redukcję drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej, jenota i lokalnie wrony siwej;
- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- sukces rozrodczy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej;
- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- ocena liczebności populacji lęgowej w kluczowych ostojach gatunku na terenie kraju co 3 lata. Metodyka do ustalenia;

- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- ANTCZAK J. 1991. Ptaki lęgowe rezerwatu Parnowo pod Koszalinem i mokradła pod Kołobrzegiem. W: Górski W. (red.) Lęgowniska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza. Słupsk, s. 65–76.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- BUKACIŃSKI D., JABŁOŃSKI P. 1992. Awifauna lęgowa jeziora Łuknajno i terenów przyległych w latach 1982–1987. *Not. Orn.*, 33: 5–45.
- CEMPULIK P., KROTOWSKI T. 1987. Awifauna lęgowa i zimująca wybranych zbiorników wodnych w krajobrazie przemysłowym Górnego Śląska. *Ptaki Śląska*, 5: 63–74.
- CZAPULAK A., ADAMSKI A., CIEŚLAK M., ZAWADZKI L. 1998. Ptaki wodne rezerwatu „Stawy Przemkowskie” w latach 90. *Ptaki Śląska*, 12: 81–112.
- DOMBROWSKI A., SŁUPEK J., KUCZBORSKI R., RZĘPAŁA M., TABOR A. 1994. Zmiany liczebności ptaków wodnych gniazdujących na stawach rybnych środkowej części Niziny Południowopodlaskiej. *Not. Orn.*, 35: 273–282.
- DYRCZ A. 1991. Perkoz rdzawoszy – *Podiceps grisegena* Bodd., 1783. W: Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.) Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, s. 45–47.
- FLOUSEK J., GRAMSZ B. 1999. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy (1991–1994). Sprawa Karkonoskiego narodniho parku. Vrchlabi, 424 s.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Gdańsk, 403 s.
- HORDOWSKI J. 1991. Rozmieszczenie i liczebność ptaków lęgowych w województwie przemyskim. Bolestraszyce, 80 s.
- JANISZEWSKI T., WŁODARCZYK R., BARGIEL R., GRZYBEK J., KALIŃSKI A., LESNER B., MIELCZAREK S. 1998. Awifauna zbiornika Jezioro w latach 1986–1996. *Not. Orn.*, 39: 121–150.
- JĘDRASZKO-DĄBROWSKA D., CYGAN J. P. 1995. Lęgowe i zimujące ptaki wodno-błotne Warszawy. *Not. Orn.*, 36, 3–4: 241–271.
- KRZANOWSKI Z. 1999. Perkoz rdzawoszy – ginący ptak szuwarów. *Łowiec Polski*, 10: 10.
- KRZYŚKÓW T. 1995. Perkoz rdzawoszy – *Podiceps grisegena* (Bodd., 1783). W: Jermaczek A., Czwałga T., Jermaczek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. (red.) Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin, s. 20–21.
- KUPCZYK M. 2000. *Podiceps grisegena* (Bodd., 1783) – Perkoz rdzawoszy. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. (red.) Ptaki Wielkopolski. Poznań, s. 35–37.
- KUREK H. 1993. Ptaki starorzecza Sanu w Hurku pod Przemysłem. *Badania nad ornitofauną ziemi przemyskiej*, 1: 59–72.
- KUROCHKIN E. N. 1982. Seroshchekaja poganka. W: ILICHEV V.D., FLINT V. E. (red.) Pticy SSSR. Istorija izuchenia. Gagary, poganki, trubkonosye. Moskwa, s. 321–333.
- LLIMONA F., del HOYO J. 1992. *Podicipedidae* Grebes. W: del Hoyo J., Elliott A., Sargatal J. (red.) Handbook of the Birds of the World. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Barcelona, s. 74–96.
- LUNIAK M., KOZŁOWSKI P., NOWICKI W. 2001. Ptaki Warszawy 1962–2000. Warszawa, 179 s.
- MIELCZAREK P. 1992. Perkoz rdzawoszy *Podiceps grisegena*. W: WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) Atlas ptaków lęgowych Małopolski. 1985–1991. Wrocław, s. 82–83.
- ŁAWNICZAK D. 1982. Z ekologii i biologii perkoza dwuczubego (*Podiceps cristatus* [L.]), perkoza rdzawoszy (*Podiceps grisegena* [Bodd.]) i zausznika (*Podiceps nigricollis* C.L. Brehm) na stawach rybnych koło Milicza. *Acta Universitatis Vratislaviensis. Prace Zoologiczne*, 12: 63–81.
- POLAK M., WILNIEWCZYC P. 2001. Ptaki lęgowe doliny Nidy. *Not. Orn.*, 42: 89–102.
- PTASZYK J. 2003. Ptaki Poznania. Stan jakościowy i ilościowy oraz jego zmiany w latach 1850–2000. Poznań, 508 s.
- SIKORA A., MEISSNER W., SKAKUJ M. 1994. Rzadkie gatunki ptaków obserwowane nad Zatoką Gdańską w latach 1983–1989. *Not. Orn.*, 35: 207–243.
- STAJSZCZYK M. 1993. Krzyżówki, cyraneczki i inne. Uwagi i propozycje. *Łowiec Polski*, 10: 18–19.
- STAJSZCZYK M. Ptaki rozlewisk Odry na Ziemi Brzeskiej. Mscr.
- STAJSZCZYK M., ANDRZEJCZYK A., ŁUCIWI P. Walory przyrodnicze stawów w Niemilu. Mscr.
- STASZEWSKI A., CZERASZKIEWICZ R. 2000. Awifauna lęgowa rezerwatu „Świdwie” i okolic w latach 1990–1998. *Not. Orn.*, 41: 115–138.
- STAWARCZYK T., KARNAŚ A. 1992. Sukcesja lęgowych ptaków wodno-błotnych na Zbiorniku Turawskim w latach 1977–1991. *Ptaki Śląska*, 9: 1–15.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
- WINIECKI A., GRZYBEK J., KRUPA A., MIELCZAREK S. 1997. Awifauna lęgowa doliny środkowej Warty. *Not. Orn.*, 38: 87–120.
- WITKOWSKI J., ORŁOWSKA B., RANOSZEK E., STAWARCZYK T. 1995. Ptaki doliny Baryczy. *Not. Orn.*, 36: 5–74.
- VLUG J. J. 1997. *Podiceps grisegena* Red-necked Grebe. W: Hagemeyer W. J. M., Blair M. J. (red.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, s. 10–11.
- ZAWADZKA D., ZAWADZKI J. 1995. Wstępna charakterystyka awifauny Wigierskiego Parku Narodowego. *Not. Orn.*, 36: 297–309.